

Володимир Попик,

д-р іст. наук, член-кореспондент НАН України,
генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України

Обґрунтовується необхідність інтеграції зусиль спеціалізованих наукових бібліотек, науково-дослідних установ та інформаційних центрів щодо формування національного науково-інформаційного простору як сукупності інформаційних ресурсів, технологій, інформаційних зв'язків, інфраструктур, середовища інформаційних комунікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: національний науково-інформаційний простір, спеціалізовані наукові бібліотеки, інформаційна діяльність наукових установ, інформаційні центри України, інтеграція інформаційної діяльності.

В умовах утвердження суспільства знань особливого значення для науково-технічного, економічного, суспільно-політичного та культурного піднесення України набуває консолідація цілісного, наповненого значущим змістом, конкурентного на міжнародній арені національного науково-інформаційного простору. Він являє собою комплексний, багатокомпонентний феномен, сукупність інформаційних ресурсів, технологій, інформаційних зв'язків, інфраструктур, є середовищем інформаційних комунікацій, інтеграції, опрацювання й поширення одержаних у результаті досліджень наукових даних, освоєння зарубіжної наукової інформації, обміну новими знаннями, обговорення завдань і перспектив наукових досліджень, питань організації наукового пошуку, координації дослідницьких зусиль, творчої взаємодії наукових колективів і окремих спеціалістів, підтримки інтелектуальних змагань професійних наукових співтовариств, пропаганди результатів, які можуть бути впроваджені у практику. Досягнувши, адекватного вимогам сьогодення, рівня розвитку, національний науково-інформаційний простір здатний виступати потужним інструментом забезпечення поступу науки, освіти, культури, піднесення інтелектуального, науково-технічного й економічного потенціалу, захисту національних пріоритетів, протидії зовнішній науково-технічній і економічній експансії. Його формування та функціонування забезпечують у сукупності численні й досить різномірні складові: бібліотеки як

провідні центри соціальних комунікацій, інтеграції й поширення наукової інформації; спеціалізовані інформаційні системи, зокрема, науково-організаційного спрямування, що підтримуються академіями наук, міністерствами й відомствами, університетами, регіональними владними структурами; наукова періодика, друквана й електронна; бібліографічні, реферативні, наукометричні бази, ресурси нормативної і патентно-ліцензійної інформації, документні фонди, створені центрами науково-технічної інформації та безпосередньо науково-дослідними установами; нарешті – численні недержавні інформаційні осередки, а також розбудовувані науковим співтовариством сайти наукових і освітянських товариств, сегменти соціальних мереж та блогосфери.

Провідним інтегруючим елементом національного науково-інформаційного простору, що формується на наших очах, є і, на переконання більшості фахівців, залишаться бібліотеки, насамперед, спеціалізовані, наукові. Однак, вже не у своєму традиційному образі книгозбірень, а як провідники інноваційної соціокомунікаційної діяльності – центри інтелектуального доступу до ресурсів наукової інформації, медiateки, що забезпечують інтеграцію, систематизацію й поширення наукової інформації на всіх видах носіїв. Обриси нових місця й ролі бібліотек у інформаційному просторі впродовж останніх років окреслені у серії колективних праць науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) з проблем соціальних комунікацій та розвитку вітчизня-

них інформаційних ресурсів за редакцією академіка НАН України О. С. Онищенко, у дослідженнях В. М. Горового [1], І. О. Давидової [2], В. О. Ільганаєвої [3; 4; 5], Г. В. Шемаєвої [6], О. В. Воскобойнікової-Гузевої [7], К. В. Лобузінної [8] та інших провідних вчених-бібліотекознавців.

Проте, було б необачно говорити про «автоматичне» збереження провідних позицій бібліотек у наукових комунікаціях у майбутньому: за нього ще необхідно вести послідовну і наполегливу боротьбу. В умовах динамічних змін, коли всі види ресурсів стають дедалі більше взаємопов'язаними і органічно переплітаються між собою, важливо не тільки активно розробляти проблеми розбудови інтегрованого бібліотечного інформаційного простору, тісної співпраці самих бібліотек, міжбібліотечної інтеграції, розподілу повноважень, а й налагоджувати координацію, кооперацію та інтеграцію їх зусиль з інформаційними центрами, науковими установами, університетами, іншими учасниками комунікаційного процесу.

На жаль, за багатьма параметрами, обговорення цих проблем поки що не виходить за межі усталених серед загалу бібліотечних працівників уявлень про бібліотечно-інформаційну справу, як самодостатню сферу діяльності, як своєрідний «бібліотекоцентризм». Тому у бібліотекознавчій літературі дискусія навколо завдань консолідації зусиль, спрямованих на формування наукового і освітнього інформаційного простору обмежується переважно тезами методичного характеру, оглядами й узагальненнями вже досягнутого з питань налагодження координації роботи бібліотек як початкового етапу розвитку їх співпраці (М. П. Васильченко) [9], розкриттям кооперації зусиль стосовно реалізації корпоративних міжбібліотечних проєктів (В. О. Ільганаєва [3], Є. О. Корнілова [10], О. Ю. Мар'їна [11], Т. І. Вилегжаніна [12]), зокрема щодо каталогізації фондів [13], насамперед у регіональному та галузевому вимірах (Р. Щербан [14], І. Лобановська [15]), аналізом процесів інтеграції бібліотечних ресурсів і сервісів на усіх можливих рівнях: місцевому, регіональному, галузевому, загальнодержавному (Г. В. Шемаєва [16, с. 4], К. В. Лобузінна [17], П. І. Рогова [18], І. Лобановська [19]). Більш розгорнуто проблема формування корпоративних галузевих ресурсів пропрацьована у Концепції створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу, розробленій Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського [20].

Обговорення засадничих проблем формування й

функціонування цілісного, багатокомпонентного національного науково-інформаційного простору, які виходять за межі власне бібліотечної сфери, українські науковці та спеціалісти розпочали ще на початку ХХІ ст. (Г. В. Шемаєва) [21], але справді цілеспрямованого характеру ця робота набула порівняно недавно (К. В. Лобузінна [17], В. І. Попик [22–24]). До цього спонукає цілий комплекс нагальних проблем «внутрішнього» – організаційного, технологічного розвитку інформаційної інфраструктури науки і освіти, з розв'язанням яких вже не можна зволікати.

Насамперед, у процесі розбудови спеціалізованими науковими та універсальними публічними бібліотеками власних електронних ресурсів на певному етапі почала усвідомлюватися обмеженість їх розрізнених можливостей у вирішенні масштабних завдань, які б відповідали постійно зростаючим інформаційним запитам суспільства, без цілеспрямованого об'єднання можливостей багатьох бібліотек та позабібліотечних інформаційних центрів. Спроби розв'язати дане завдання за допомогою реалізації, затвердженої у 2011 р., Державної цільової національно-культурної програми створення Єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-ХХІ» не дали очікуваних практичних результатів – не лише через відсутність фінансування, але й через неспроможність закладених у ній застарілих «вертикальних» адміністративно-командних концептуальних принципів.

По-друге, стала цілком очевидною необхідність більш чіткого розподілу сфер секторальної відповідальності, ключових завдань та самого спрямування діяльності між системою публічних бібліотек, підпорядкованих Міністерству культури України та органам місцевого самоврядування, серед яких значна частина хоча й має статус наукових, однак тяжіє до задоволення, насамперед, культурно-освітніх запитів читацького загалу, і спеціалізованими науковими бібліотеками Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та вищих навчальних закладів, зокрема провідних університетів України. До цього нині зобов'язує той факт, що створена у травні 2014 р. при Міністерстві культури України, Міжвідомча координаційна рада з питань бібліотек та бібліотечної справи через об'єктивні обставини змушена майже повністю зосередитися на підтримці функціонування публічних, масових бібліотек. Зазначений чинник певною мірою каталізував консолідацію зусиль міжвідомчої мережі

провідних спеціалізованих наукових бібліотек, хоча він і не набув поки що належної сили. У більшості вітчизняних університетів все ще домінує спонтанний процес розбудови напівізолюваних бібліотечно-інформаційних «автаркій».

По-третє, відчутна фрагментарність, нецілісність науково-інформаційного простору в Україні, його нездатність задовольняти потреби науковців і освітян призводить до хаотичного заповнення його несформованих сегментів різного роду комерційними структурами, які за своїм рівнем і можливостями не можуть системно інтегрувати й поширювати якісний інформаційний продукт. Спектр цих структур доволі широкий – від великих інформаційних центрів, для яких наукова інформація є лише одним з напрямів діяльності, до «сірих» і «чорних» осередків, що поширюють відскановані у бібліотеках примірники наукових видань та тексти дисертацій, пропонують послуги щодо просування матеріалів молодих науковців у друк тощо.

По-четверте, з усією повнотою виявилася відчутна ізолюваність вітчизняного науково-інформаційного простору від європейського і світового (переважно – англомовного), про характер, параметри, можливі наслідки якої та шляхи їх упередження нам вже доводилося писати [23; 25], а також його критична залежність від російського як все ще головного джерела надходження зарубіжної наукової інформації. У ситуації, що склалася, закриття доступу українським дослідникам до відкритих в Інтернеті джерел російської наукової інформації (а воно потроху вже відбувається) здатне створити досить серйозні проблеми.

Нерешті, з кожним роком фахівці дедалі більше усвідомлюють необхідність переломити негативну тенденцію наростання технологічного відставання вітчизняного науково-інформаційного комплексу, пов'язаного з законодавчою заборонаю його переоснащення новою комп'ютерною технікою. До цього додається й необхідність усунення цілої низки нормативно-правових та організаційних перепон, що гальмують комплектування бібліотек друкованими та електронними документами, здійснення міжнародного книгообміну, формування в інтернет-просторі та внутрішніх мережах бібліотечних установ відкритих фондів електронних документів, розвиток системи віртуальних читальних залів.

У сукупності зазначені вище чинники повною мірою засвідчують несамодостатність на нинішній день українського віртуального простору наукової інформації, більше того, дають підста-

ви говорити про системну кризу державної політики щодо бібліотечно-інформаційної та науково-інформаційної сфери загалом, що завдає справі відчутної шкоди. Йдеться не лише про її фінансування за залишковим принципом, що свідчить про нерозуміння значення повноти доступу до інформації для забезпечення економічного, інтелектуального й культурного поступу України. Проблемою стала очевидна неможливість охопити єдиними стандартизованими методичними й організаційними підходами (включаючи визначення пріоритетів, стратегічне та поточне планування, критерії оцінки ефективності досягнутих результатів тощо) всю інформаційну сферу, включаючи її різноманітні, але тісно пов'язані між собою компоненти: освітню й культурну роботу публічних бібліотек з їх широкою читачкою аудиторією, науково-інформаційну діяльність спеціалізованих наукових, науково-технічних бібліотек та державних інформаційних центрів; участь недержавних інформаційних структур. Стосовно останніх у держави взагалі відсутнє бачення шляхів їх систематичного заохочення до формування єдиного вітчизняного науково-інформаційного простору.

Виходячи з сьогоденних реалій, завдання розбудови й ефективного функціонування розвинутого національного науково-інформаційного простору є не тільки масштабним, а й комплексним. Воно вимагає тривалих, скоординованих зусиль держави й наукового співтовариства, здійснення послідовних, розрахованих на перспективу, кроків. Насамперед, слід зазначити, що його неможливо вирішити лише за допомогою законодавчого регулювання, або шляхом формування цільових державних науково-технічних чи культурних програм (хоча прийняття й реалізація їх за певними конкретними напрямками є конче необхідними).

Для досягнення поставленої мети важливим є визначення стратегічних пріоритетів та поетапна їх реалізація шляхом здійснення узгодженої державної політики й суспільної ініціативи. При цьому великою помилкою, яка значною мірою дається взнаки тепер, було б підпорядковувати питання розвитку науково-інформаційного простору завданням підтримки однієї лише бібліотечної сфери (та ще й у вузькому розумінні бібліотек як закладів культури), без органічної ув'язки її з науково-інформаційною діяльністю наукових установ та організацій, а також науково-інформаційних центрів і осередків різної відомчої приналежності й форми власності.

Загалом, нині не можна протиставляти бібліоте-

ки як установи і суто електронні інформаційні центри, переважно – недержавні, які роздають свої ресурси через Інтернет, а така практика, на жаль, зберігається не лише серед бібліотечних фахівців, але й на рівні державного управління бібліотечною галуззю. Справа в тому, що діяльність інформаційних центрів теж значною мірою ґрунтується на бібліотечному досвіді, бібліотечних технологіях. При цьому, перевага бібліотек, безперечно, у тому, що лише вони забезпечують повний технологічний цикл інтеграції, систематизації й цільового поширення підготовленої для читачів інформації, перетворення її на знаннєвий ресурс суспільства. Перевага ж недержавних інформаційних центрів – у їх високій технічній оснащеності, у цілеспрямованому й динамічному впровадженні у практику інновацій та запровадженні сучасних ринкових засад інформаційної діяльності. Інша справа, що ринок наукової інформації в Україні все ще залишається досить вузьким, а діяльність на ньому не спрямовується і не стимулюється державою у вигідному для наукової сфери напрямі їх співпраці з бібліотеками.

Звичайно, провідні бібліотеки України самі швидко перетворюються на електронні інформаційні центри принципово нової якості. Однак, цей процес вимагає підтримки. Як приклад, головна, найбільша бібліотечна установа в державі – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – нині видає зі своїх книгосховищ до 1 млн творів друку на рік, а ось завдяки своїм електронним ресурсам задовольняє вже понад 180 млн читачьких запитів. Щодоби у читальних залах обслуговується в середньому близько 600 читачів, а через Інтернет – 40–50 тисяч віддалених користувачів з усіх регіонів України та зарубіжжя. Зрозуміло, поки що – це виняток для України, але поступово ця тенденція стане визначальною для всіх бібліотек країни. Світовий досвід переконує, що провідні електронні науково-інформаційні центри повинні розбудовуватися саме на базі бібліотек, або у тісній співпраці з ними.

Водночас, бібліотечним фахівцям не слід залишати поза увагою те, що Україна вже сьогодні має досить показові приклади формування масштабних науково-інформаційних ресурсів й поза власне бібліотечними установами, зокрема, на інформаційному порталі Національної академії наук України, на веб-сайтах багатьох академічних інститутів та університетів, на створюваних нині сайтах окремих фахових періодичних та продовжуваних видань. Найбільш значним досягненням у

цьому напрямі є розгортання Інститутом історії України НАН України на своєму веб-сайті багатопрофільної цифрової та електронної бібліотеки історичних праць, документів, наукової періодики, яка нараховує нині понад 30 тис. документів [26; 27]. Електронні бібліотеки та репозитарії, банки наукової інформації, за результатами здійснених науково-дослідних робіт, створено багатьма академічними дослідницькими установами, вищими навчальними закладами. Повільно, але розгортається формування індивідуальних веб-сайтів та інтернет-сторінок окремих вчених, зокрема науковців середнього та молодшого покоління, у т. ч. – англомовних.

Розбудову науково-інформаційних ресурсів з успіхом здійснюють і недержавні осередки. Серед них переважають історичні та культурологічні. Проте, навіть найкращі з позабібліотечних ресурсів суттєво поступаються за рівнем систематизації, а отже – зручності у пошуках необхідних читачам/користувачам електронних мереж документів. Тут теж є велике поле для налагодження співпраці – методичної допомоги, координації й кооперації, а у перспективі – інтеграції зусиль щодо формування і використання ресурсів та упровадження спільних інформаційних сервісів.

Одним словом, в Україні є нагальна потреба надати потужний імпульс розвитку новітніх форм співпраці наукових бібліотек та інформаційних центрів, поглибленій кооперації їх зусиль щодо реалізації масштабних науково-інформаційних проєктів. Йдеться про необхідність формування гнучкої і достатньо децентралізованої системи багатопланової вертикальної й горизонтальної координації дій міністерств і відомств, наукових установ та закладів освіти, але, у першу чергу, бібліотек – спеціалізованих наукових, публічних, університетських, а також пов'язаних з ними співпрацюю інформаційних центрів, активне задіяння зусиль і можливостей бібліотечного фахового співтовариства, його громадських організацій. Адже всі вони володіють великим досвідом і можливостями координації роботи з інтеграції, систематизації, опрацювання і поширення знання, мають багаторічні напрацювання у цій сфері.

Чи не найпершим (і найбільш реально досяжним у наш непростий час) завданням на початковому етапі формування цілісного національного науково-інформаційного простору є елементарна інвентаризація наявних в Україні електронних ресурсів наукового призначення. Орієнтування читачів / користувачів електронних мереж у інформаційному

просторі постає нині однією з важливих функцій бібліотек та фахових організацій бібліотекарів, реалізація якої сприяє утвердженню їх інтегруючої ролі як головних центрів організації наукових комунікацій. У цьому напрямі робиться чимало поки що недостатньо скоординованих, розпорошених, але однотипних за своїм характером кроків першопочаткового плану.

Стратегічно важливими чинниками, що сприяють утвердженню провідних позицій НБУВ у функціонуванні національного науково-інформаційного простору, є зосередження у ній одночасно унікального за повнотою національного репозитарію фахових видань «Наукова періодика України», реферативної бази даних «Україніка наукова», а також центру підтримки бази даних «Бібліометрика української науки» (на основі бібліометричних систем «Scopus» та «Google Scholar»), що в сукупності своїй утворюють якісно новий науково-інформаційний комплекс «Наука України».

Важливе значення для забезпечення вітчизняним вченим інтегрованого доступу до наукових ресурсів має також нещодавно розпочате формування на порталі НБУВ Центром бібліотечних електронних ресурсів і технологій Інтернет-навігатора «Джерела наукової інформації». У ньому зібрано посилання на найважливіші світові і вітчизняні ресурси наукової інформації відкритого доступу з фізико-технічних, математичних, хімічних, біологічних, сільськогосподарських, соціальних та гуманітарних наук – бібліографічні бази даних, бібліографічні описи, реферативні огляди, довідкові та інформаційні видання, бібліотечні покажчики, електронні каталоги, колекції повнотекстових документів різного обсягу, віртуальні виставки [28]. На інформаційному порталі НБУВ відкрито також путівник вітчизняними та зарубіжними ресурсами з біографістики, іконографії, генеалогії та геральдики, інших суміжних з біографікою наук [29]. Національною історичною бібліотекою України напрацьовано змістовний електронний путівник краєзнавчими ресурсами бібліотек України [30]. Інтернет-навігатори, досить різні за тематичною спрямованістю й ступенем повноти, створюються нині також багатьма іншими бібліотеками та інформаційними центрами вищих навчальних закладів. Звичайно, їм ще бракує повноти, однак у найважливіших речах вони вже розкривають систему вітчизняних науково-інформаційних ресурсів, а отже, виступають ефективним ключем орієнтації у них. Вони

цілком заслуговують на те, щоб розглядати їх в якості певного кроку до формування цілісної системи електронних наукових ресурсів, що матиме розподілену структуру на загальнонаціональному, галузевому, регіональному, спеціалізованому рівнях.

Значний практичний інтерес становить каталог електронних репозитаріїв, започаткований на сайті блогу «Пан Бібліотекар» ще у 2010 р., який охоплює нині понад 50 репозитаріїв та електронних архівів вишів України [31] – навіть більше, ніж зазначено у реєстрі вітчизняних електронних архівів на сайті Електронної бібліотеки України [32]. Подібний досвід систематичного представлення наукових ресурсів нагромадили й інші наші наукові установи та навчальні заклади – переважно в розрізі певних наукових напрямів. На практиці така інформація неодноразово запозичується, дублюється різними установами, «перетікає» з сайту на сайт, оскільки її збирання та оприлюднення не вимагає значних зусиль.

Складніша ситуація з вирішенням проблеми корпоративної каталогізації у науково-інформаційній сфері. Вона поки що набула розвитку в Україні переважно в розрізі регіональному, в системі публічних та освітянських бібліотек [19; 33]. Сьогодні у низці областей вже функціонують зведені електронні каталоги обласних універсальних наукових бібліотек та міських і районних бібліотек, хоча й подекуди фрагментарні (лише за окремими тематичними напрямками).

Водночас, набирає сили галузева корпоративна каталогізація. Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського сформовано численні, зведені по бібліотеках координованої нею мережі, бібліографічні, реферативні (а також і повнотекстові) бази за відповідними напрямками знань. Національною медичною бібліотекою України організовано корпоративний електронний каталог медичних бібліотек. Принципово важливим кроком до розгортання формування єдиного корпоративного каталогу наукових праць і періодики є створення на інформаційному порталі НБУВ, як головної спеціалізованої наукової бібліотечної установи держави, можливостей розподіленого пошуку за електронними каталогами майже двадцяти наукових книгозбірень України. Розпочато роботу з організації централізованого доступу до каталогів бібліотек установ НАН України (д-р наук із соціальних комунікацій К. В. Лобузін) [34]. У цьому напрямі здійснюються й пошукові дослідження. Інститутом програм-

них систем НАН України разом з Житомирським державним університетом імені І. Франка реалізується спільний проект обміну метаданими та підтримки системи централізованого пошуку у вітчизняних репозитаріях [35].

Вітчизняні спеціалісти усвідомлюють, що досягнення високого рівня інтеграції національного бібліотечно-інформаційного простору, не говорячи вже про науково-інформаційний простір з усіма його складовими, що виходять за межі бібліотек, пов'язане з необхідністю подолання міжвідомчих бар'єрів, всебічного розвитку корпоративної співпраці бібліотек із залученням до неї недержавних центрів та асоціацій, які працюють у інформаційній сфері. Ці проблеми впродовж останніх років активно обговорюються бібліотечною громадськістю у фахових виданнях (Т. І. Вилегжаніна [12]), на конференціях [36]. Тим не менш, в Україні сьогодні існує більше десятка окремих відомчих бібліотечних мереж, причому співпраця між ними фактично є можливою лише на основі згоди й порозуміння між окремими установами. За таких умов питання про налагодження спільної роботи бібліотек з позабібліотечними інформаційними центрами на рівні владних структур взагалі не порушується.

Як великий недолік дослідниками відзначається відсутність в Україні координаційного, методичного та консультативного центру з питань корпоративної діяльності навіть самих лише бібліотек, брак системних підходів до формування бібліотечно-інформаційних об'єднань на різних рівнях, вироблення гнучких механізмів управління процесами комунікаційної взаємодії, які б давали змогу впроваджувати нові моделі, напрями та засоби інтеграції (Т. Колеснікова [37, с. 163]). Зазначене, зрозуміло, суттєво стримує розвиток співробітництва в інформаційно-бібліотечній сфері, зокрема, ускладнює перехід до корпоративної каталогізації, створення корпоративних ресурсів повнотекстових документів та єдиної системи дистанційного обслуговування наукових установ і науковців, розгортання цільового інформаційного забезпечення пріоритетних напрямів наукових досліджень та освітньої роботи.

За таких несприятливих умов, зокрема, скрутно-економічного становища, в якому опинилися спеціалізовані наукові бібліотеки, наростає взаємний пошук ними, разом з інформаційними центрами, науковими установами, вишами, як найбільш заінтересованими учасниками науково-інформаційних комунікацій, оптимальних, з пог-

ляду інформаційної і економічної ефективності, алгоритмів ефективної корпоративної співпраці, формування національного науково-інформаційного простору шляхом інтеграції та кооперації їх зусиль.

Певні напрацювання у цьому напрямі вже є, насамперед, у обласних та спеціалізованих університетських бібліотек. Від самого початку XXI ст. бібліотечні теоретики і практики жваво обговорюють назрілі завдання формування в Україні бібліотечних консорціумів (Т. О. Ярошенко [38], Ю. М. Половинчак [39] та ін.), подібних до тих, що вже впродовж кількох десятиліть функціонують на Заході і багато у чому визначають передові рубежі бібліотечно-інформаційної справи. Обмеженість фінансових і технічних можливостей українських бібліотек, а головне – існування численних міжвідомчих та нормативно-правових перепон суттєво звузили діапазон означеної проблематики до меж «реально можливого», насамперед, практичних проектів об'єднання зусиль бібліотек стосовно закупівлі доступу до зарубіжних баз наукової інформації. Найбільш помітним досягненням у цьому плані стала співпраця низки університетських бібліотек з асоціацією «Інформатіо-Консорціум» та започаткування у 2009 р. міжуніверситетського освітнього проекту «UkrELib: Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» [40]. Водночас запрацювали й окремі консорціуми, засновані публічними бібліотеками, наприклад, «Історична Волинь». Вони дають змогу кооперувати зусилля з музеями й архівами щодо створення корпоративних каталогів та повнотекстових баз даних історико-культурного характеру. Значним успіхом у справі інтеграції зусиль бібліотек та наукових установ, закладів культури, видавництва, редакцій періодичних видань є розбудова, починаючи з 2011 р., електронної бібліотеки «Культура України», започаткованої Національною парламентською бібліотекою України [12, с. 4–5].

Добровільна інтеграція зусиль є цілком природньою для всього світового наукового й бібліотечного співтовариства. В умовах нинішньої інформаційної революції вона має спрямовуватися в Україні не лише і не стільки на економію ресурсів бібліотек та інформаційних центрів, усунення дублювання технологічних інформаційних процесів (на чому здебільшого акцентують увагу практики бібліотечної справи), скільки на раціоналізацію зусиль і досягнення більш високого рівня інформаційного забезпечення сфер науки, освіти й культури. Саме на це орієнтує академічні

та університетські бібліотеки рішення Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень, прийняте у грудні 2014 р. Функції організатора й методичного центру співпраці з питань модернізації науково-інформаційної сфери покладені на робочу групу, створену на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського під патронатом Інформаційно-бібліотечної ради НАН України.

Розбудова спільними зусиллями установ НАН України, галузевих національних академій, провідних вищих навчальних закладів єдиної потужної розподіленої інформаційної системи покликана забезпечити як широкий обмін науковою інформацією всередині країни, доступ українських дослідників до зарубіжних інформаційних ресурсів, так і дієве входження вітчизняної науки й освіти у світовий науково-інформаційний простір, належне представлення у ньому досягнень української науки, друкованих і електронних наукових видань, публікацій і персоналій наших вчених. Йдеться, зокрема, про формування єдиної навігаційної системи по різних видах розподілених ресурсів, створених як бібліотеками, так і науковими установами, навчальними закладами, установами культури, інформаційними центрами різних форм власності, громадськими організаціями вчених і освітян; упровадження інтелектуального пошуку Веб-3; розбудову електронних науково-інформаційних ресурсів відкритого та організованого на корпоративних засадах доступу, зокрема: електронних бібліотек, баз даних, електронних архівів, репозитаріїв наукових видань з урахуванням секторального розподілу повноважень; створення віртуальних читальних залів та дистанційного обслуговування, цільового інформування наукових установ, освітніх закладів, окремих вчених відповідно до їх інформаційних запитів, пов'язаних з виконанням дослідницьких завдань.

Конкретні напрями, організаційно-технічні форми і завдання такої роботи не можуть бути у готовому вигляді визначені «згори». Їх належить напрацювати самим учасникам наукових комунікацій, але бажано за дієвої підтримки заінтересованих міністерств і відомств, наукового та інформаційно-бібліотечного фахового співтовариства.

З урахуванням вже нагромадженого в Україні досвіду корпоративної каталогізації у бібліотечній сфері (Т. Б. Павленко [41]), а також здобутків зарубіжних країн, цілком очевидно, що формування зведених електронних каталогів бібліотек, підпо-

рядкованих різним відомствам, а тим більше – розбудова загальнонаціональної системи розподілених електронних ресурсів різних видів, потребуватиме чималих організаційних зусиль, ґрунтовного нормативно-правового, методичного та технологічного забезпечення. Справа матиме успіх лише за умови вироблення головними учасниками таких проектів певних, прийнятних для всіх, конвенційних узгоджень щодо раціонального поділу праці і спільного використання її результатів, закріплених відповідними регламентуючими документами – інструкціями й методичними рекомендаціями, чіткої постановки завдань, визначення взаємних обов'язків, узгодження планів робіт, порядку і термінів їх виконання, неухильного дотримання технологій і регламентів, створення системи оперативного вирішення проблемних і спірних питань. Як справедливо зазначає Г. В. Шемаєва, пріоритетним у цій справі може стати не стільки накопичення ресурсів у одному місці, скільки захист інформації, правове врегулювання відносин між виробниками, постачальниками та користувачами електронних ресурсів; координація й кооперація щодо їх придбання, створення, зберігання і спільного використання [16, с. 5]. При цьому, безперечно, додатковим чинником складності виступатиме відсутність в українських бібліотек єдиної системи засобів автоматизації (АБІС), але в принципі ця проблема, з технічного погляду, може бути вирішена за рахунок застосування вже існуючих програмних «надбудов».

Формування в Україні сучасного електронного національного наукового інформаційного простору важливе не лише для забезпечення потреб наукових досліджень та навчання. Воно є нагальним завданням і в контексті зміцнення інтелектуальної незалежності України, інтенсифікації інформаційних обмінів між дослідницьким сектором і потенційними споживачами наукової продукції та технологічних розробок, як необхідних умов здійснення модернізації всіх сфер життя, виходу країни на шляхи динамічного інноваційного поступу, розбудови сегментів високотехнологічного суспільства знань, інтеграції нашої держави у світовий науково-інформаційний та культурний простір.

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 356 с.

2. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.
3. *Ільганаєва В.* Корпоративний рух в Україні: стан та перспективи розвитку / Валентина Ільганаєва // Бібліотечний форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.
4. *Ільганаєва В. О.* Місія бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності / В. О. Ільганаєва // Библиотека ВУЗа на новом этапе развития социальных коммуникаций : материалы междунар.науч.-практ. конф., Днепропетровск, 22–23 апр. 2010 г. – Днепропетровск, 2010. – С. 10–14.
5. *Ільганаєва В. А.* Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Х. : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
6. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.
7. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : [монографія] / О. В. Воскобойнікова-Гузєва. – К. : Академперіодика, 2014. – 359 с.
8. *Лобузїна К.* Технології організації знань у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузїна. – К., 2012. – 252 с.
9. *Васильченко Н. П.* Координація як етап взаємодії бібліотек / Николай Васильченко // Бібліотечний форум України. – 2010. – № 1. – С. 15–16.
10. *Корнілова Є.* Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Євгенія Корнілова // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 4. – С. 7–12.
11. *Мар'їна О. Ю.* Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні / О. Мар'їна // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 1. – С. 22–25.
12. *Вилегжанїна Т.* Кооперація як засіб успішного функціонування бібліотек в інформаційному середовищі / Т. Вилегжанїна // Бібліотечна планета. – 2013. – № 4. – С. 4–6.
13. *Вилегжанїна Т. І.* До питання створення центру корпоративної каталогізації: підходи і перспективи / Т. Вилегжанїна, Є. Одинець // Бібліотечна планета. – 2005. – № 1. – С. 15–18.
14. *Щербан Р.* Регіональна корпоративна бібліотечна інформаційна система / Р. Щербан // Бібліотечний форум України. – 2007. – № 2. – С. 2–4.
15. *Лобановська І.* Взаємодія освітянських бібліотек України у формуванні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу : організаційний аспект / Інна Лобановська // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 9. – С. 16–19.
16. *Шемаєва Г.* Перспективні напрями розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек / Ганна Шемаєва // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 3. – С. 3–7.
17. *Лобузїна К. В.* Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення / К. В. Лобузїна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 34–40.
18. *Рогова П. І.* Інтеграційні процеси у діяльності освітянських бібліотек МОН України і НАПН України в умовах інформатизації [Електронний ресурс] // П. І. Рогова Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – Т. 38. – № 6. – С. 217–230. – Режим доступу : http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/937/700#U14KE1V_scc. вільний – Назва з екрана.
19. *Лобановська І.* Співробітництво освітянських бібліотек України у формуванні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу [Електронний ресурс] / Лобановська Інна Георгіївна // Національна б-ка України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : conference.nbuv.gov.ua/up/report_1409564587.doc вільний – Назва з екрана.
20. Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / [Рогова П. І., наук кер.] ; НАПН України, ДНПБ. – К., 2012. – 23 с.
21. *Шемаєва Г.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку / Г. Шемаєва // Бібліотечна планета. – 2006. – № 4. – С. 21–25.
22. *Попик В. І.* Місце і роль бібліотечних установ у формуванні національного інформаційного простору // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – К., 2013. – С. 3–4.
23. *Попик В. І.* Організаційні засади розвитку національного електронного науково-інформаційного простору // Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія і розвиток. – К., 2013. – С. 24–49.
24. *Попик В. І.* Персональні матеріали українських дослідників в мережі Інтернет як чинник інтеграції вітчизняної науки, освіти і культури у світовий гуманітарний науково-інформаційний простір // Українсько-македонський науковий збірник. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 329–339.
25. *Попик В. І.* Доступ до світових ресурсів наукової інформації як складова розбудови національного науково-інформаційного простору // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2015. – № 2.
26. Електронна бібліотека [Електронний ресурс] // Інститут історії України Національної академії наук України. – Режим доступу : <http://www.history.org.ua/?litera&sendBigAsk&year=kvinta&isInst=1&siteBibKat=%D0%97&main>, вільний – Назва з екрана.
27. Інститут історії України Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.history.org.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
28. Нові ресурси інтернет-навігатора НБУВ [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені

В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/node/2084>, вільний – Назва з екрана.

29. Ресурси [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Український національний біографічний архів : науково-інформаційний проект Інституту біографічних досліджень. – Режим доступу : <http://biography.nbu.gov.ua/index.php/resursi>, вільний – Назва з екрана.

30. Путівник по краєзнавчих ресурсах бібліотек України [Електронний ресурс] // Національна історична бібліотека України. – Режим доступу : http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=382&Itemid=1905, вільний – Назва з екрана.

31. Українські репозитарії – Repositories of Ukraine [Електронний ресурс] // Пан Бібліотекар : Блог про бібліотечну справу та інформаційні технології. – Режим доступу : <http://www.бібліотекар.укр/2010/04/repositories-of-ukraine.html>, вільний – Назва з екрана.

32. Електронні архіви України [Електронний ресурс] // ELibUkr : Електронна бібліотека України – Режим доступу : <http://www.elibukr.org/uk/resursi/elektronni-arhivi-ukrayini.html/>, вільний – Назва з екрана.

33. Фоміних В. В. Аналіз діяльності книгозбірень-учасників проекту «Зведений електронний каталог бібліотек Хмельниччини» [Електронний ресурс] / В. В. Фоміних // Наукова бібліотека Хмельницького національного університету – Режим доступу : http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2013/fom_ana.htm, вільний – Назва з екрана.

34. Розподілений пошук у наукових бібліотеках України [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC_RASPR&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID=, вільний – Назва з екрана.

35. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2014 році / НАН України. – К., 2015. – С. 469.

36. Короленківські читання 2012 : Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 11 жовт. 2012 р.) / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня Укр. бібл. асоц. – Харків, 2013. – 286 с.

37. Колеснікова Т. Бібліотечні міфи інформаційного суспільства / Колеснікова Тетяна // Освіта регіону. – 2009. – № 4. – С. 155–165.

38. Ярошенко Т. Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Т. Ярошенко // Бібліотечний форум України. – № 4. – 2006. – С. 7–11.

39. Половинчак Ю. Бібліотечні консорціуми – перспектива XXI століття: світовий досвід та вітчизняні реалії // Наук. праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 51–62.

40. Ярошенко Т. Проект «Електронна бібліотека»: центри знань в університетах України – інновації через співробітництво / Тетяна Ярошенко // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 3. – С. 3–5.

41. Павленко Т. Б. Зведений електронний каталог медичних бібліотек України: погляд учасника проекту / Павленко Тетяна Борисівна / [Електронний ресурс] // Репозитарій Харківського національного медичного університету. – Режим доступу : <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/526/1/%D0%97%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%95%D0%9A.pdf>, вільний – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 6.05. 2015.

UDC 001.32:021.6:004.65(477)

Volodymyr Popuk,

Doctor of sciences in History, Corresponding member of the NAS of Ukraine, Director General of Vernadsky National Library of Ukraine

FORMATION OF NATIONAL SCIENTIFIC INFORMATION SPACE: INTEGRATION AND EFFORTS COOPERATION OF THE LIBRARIES, RESEARCH INSTITUTIONS AND INFORMATION CENTERS IN UKRAINE

The article deals with problems of integration efforts of specialized academic libraries, research institutions and information centers in national scientific information space as a complex of information resources, technologies, information communications, infrastructures, information communications environment.

К е у о р д с: national scientific information space, specialized research library, information activities of research institutions, information centers, Ukraine, integration of information.

УДК 001.32:021.6:004.65(477)

Владимир Попик,

д-р ист. наук, член-корреспондент НАН Украины, генеральный директор Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА: ИНТЕГРАЦИЯ И КООПЕРАЦИЯ УСИЛИЙ БИБЛИОТЕК, НАУЧНЫХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ЦЕНТРОВ УКРАИНЫ

Рассмотрены проблемы интеграции усилий специализированных научных библиотек, научно-исследовательских учреждений и информационных центров в формировании национального научно-информационного пространства как совокупности информационных ресурсов, технологий, информационных связей, инфраструктур, среды информационных коммуникаций.

К л ю ч е в ы е с л о в а: национальное научно-информационное пространство, специализированные библиотеки, информационная деятельность научных учреждений, информационные центры Украины, интеграция информационной деятельности.